

קורי עכביש או חומת מגן? תפיסת החברה הישראלית כרגישה לנפגעים והשפעתה על היציאה למבצע "חומת מגן" ואופן ניהולו

ד"ר פנינה שוקר

המכללות הצבאיות והמרכז האקדמי "שלם"

תקציר

מבצע "חומת מגן" (2002) נחרט בתודעה הציבורית כאחד המוצלחים בתולדות צה"ל, שהביא לשקט ארוך טווח בערי הגדה. עם זאת, כמלחמה יזומה קדמה להוצאתו לפועל תקופת המתנה ממושכת על רקע תפיסה דומיננטית שמשלה בכיפה בשנות ה-90 של המאה ה-20 בואכה שנות האלפיים, כי החברה הישראלית אינה מוכנה כבעבר להקרבה. מטרתו של מאמר זה להצביע על הרתיעה מנפגעים ששררה בקרב בכירי הדרג המדיני והצבאי, והייתה שיקול משמעותי על עיתוי היציאה למבצע, כשנה וחצי לאחר תחילת אירועי "גאות ושפל". גם לאחר הפיגוע במלון "פארק" במרס 2002, שסיפק את ההצדקה הדרושה - לתפיסתם של מקבלי ההחלטות - ליציאה למבצע, הרצון לצמצם מנפגעים מחשש לירידה בתמיכה הציבורית למבצע, השפיע גם על אופן ניהולו.

מילות מפתח: דעת קהל, קבלת החלטות, רגישות לנפגעים, תפיסות ועיוותי תפיסות, חומת מגן, אירועי גאות ושפל

Abstract

Operation Defensive Shield (2002) is etched in public consciousness as one of the most successful in IDF history, having brought prolonged period of calm to cities across the West Bank. However,

as a preemptive campaign, it was preceded by a lengthy waiting period, rooted in a prevailing perception during the 1990s and early 2000s that Israeli society was no longer as willing to make sacrifices as it had been in the past. This article aims to highlight the leadership's aversion to casualties—shared by senior political and military officials—which significantly influenced the timing of the operation, launched approximately a year and a half after the onset of the Second Intifada. Even after the "Park" Hotel bombing in March 2002, which provided decision-makers with the justification they needed to launch a wide scale operation, concerns about public support led to efforts to minimize casualties—an approach that shaped the conduct of the operation itself.

מבוא

בשלהי ספטמבר 2000 החלו אירועי "גאות ושפל" – תחילה בשטחי יהודה, שומרון ורצועת עזה, וימים מספר לאחר מכן הצטרפו ערביי ישראל למהומות. עם הימשכות האירועים חלה עלייה חדה בתדירות פיגועי ההתאבדות בלב ישראל לממדים שלא נודעו קודם לכן. על אף שישראל הסלימה את תגובתה לפיגועים, לא היה בכך כדי לצמצם את ממדי התופעה. במערכת הביטחון הבשילה ההכרה כי הדרך היעילה ביותר לצמצום הפיגועים היא החזרת השליטה בשטחי יהודה ושומרון, אולם מקבלי ההחלטות נמנעו מלהורות על יציאה לתמרון רחב בערי הגדה. רק במרס 2002 – כשנה וחצי לאחר תחילת אירועי "גאות ושפל", ובקשר ישיר לפיגוע במלון "פארק" בערב ליל הסדר, ניתן האות לצאת למבצע "חומת מגן".

כדי לאתר התייחסויות בנוגע לאופן שבו נתפסה נכונות הציבור הישראלי להקרבה על ידי מקבלי החלטות דאז, ואת מידת השפעתה של תפיסה זו על ההתמודדות עם הטרור הפלסטיני בין השנים 2000–2004, השתמשתי בניתוח תוכן של מקורות משניים וראשוניים (כתבות וראיונות בעיתונות הכתובה והאלקטרונית). כמו כן ערכתי ראיונות עם נושאי תפקידים רלוונטיים בתקופה הנדונה. למען המחשת הפער בין תפיסתם של מקבלי ההחלטות לדעת הקהל הלכה למעשה, השתמשתי בניתוח סקרי דעת קהל שעשה מרכז תמי שטיינמץ למחקרי שלום, בתקופה שבין ספטמבר 2000 למרס 2002.

השפעת תפיסות ועיוותי תפיסות על עיצוב מדיניות חוץ

אחת הבעיות המרכזיות שמנהיגים עשויים להתמודד עימן במשברים היא נטייתם להיות מושפעים מהטיות בקבלת החלטות בשל מגבלות קוגניטיביות בתהליך עיבוד המידע, שלעיתים קרובות עשויות להוביל לעיוותי תפיסה (Mercer, 2005; Broockman and Skovron, 2018; Mildenerberger and Tingley, 2019).

במחקרו החלוצי, טען ג'רביס (Jervis) כי עיוותי תפיסה עשויים להשפיע במידה רבה על עיצוב מדיניות, בדיוק באותה מידה כמו גורמים אובייקטיביים. לפי ג'רביס, יש שתי גישות מרכזיות להגדרת עיוותי תפיסה: הראשונה מתייחסת למושג זה כאל תוצאה – סתירה בין תפיסות למציאות; השנייה מתייחסת אליו כאל תהליך – עיוותי התפיסה מקושרים לתהליך קבלת החלטות הסוטה ממודל רציונלי סטנדרטי של עיבוד מידע (Jervis, 1976).

לפי ג'רביס, בעיה מתודולוגית בספרות האמפירית על עיוותי תפיסה וקונפליקט בין-לאומי היא שחוקרים בחנו מלחמות, כישלונות מודיעיניים או תוצאות לא רצויות אחרות, ואז חיפשו את עיוותי התפיסה ואת הפתולוגיות בתהליך קבלת ההחלטות שהובילו אליהן, בעודם מזניחים תוצאות של מניעת מלחמה. סביר שעיוותי תפיסה הם שכיחים בתוצאות של מניעתה, והדרתה של קבוצת השוואה זו יוצרת קושי להוכיח אם לעיוותי תפיסה יש השפעה סיבתית או אם השלכותיהן נשלטות על ידי משתנים אחרים. לכן, לטענת ג'רביס, המחקר של עיוותי תפיסה צריך לכלול הסתכלות על תוצאות "חיוביות", כמו גם "שליליות" (Ibid).

לפי לוי (Levy), עיוותי תפיסה הם משתנה מרכזי בפרספקטיבות "לא רציונליות" רבות על קונפליקטים, אולם יש נטייה בקרב חוקרי מדע המדינה להמעיט בחשיבותם (Levy, 1983). לטענתו, חוקרים רבים בנו מודלים רציונליים של קונפליקטים, המבוססים על ההנחה שמדינאים תופסים באופן מדויק איומים חיצוניים ובוחרים מדיניות על בסיס חישובי עלות-תועלת במטרה לקדם את האינטרס הלאומי (Allison, 1971; Lebow, 1981). גם ג'רביס אינו מזהה באופן שיטתי סוגים שונים של עיוותי תפיסה, אינו מפרט את השלכותיהם ואף אינו מציג לאלו סוגים של עיוותי תפיסה יש את ההשפעה הגדולה ביותר תחת תנאים שונים (Jervis, 1988). למעשה, בספרות העוסקת בעיוותי תפיסה הניסיונות המחקריים היחידים שנעשו לזהות צורות שונות של עיוותי תפיסה הרלוונטיים למלחמה הם אלה של ווייט וסטוסינגר, בהם אפשר למנות דימוי שטני של האויב, דימוי עצמי כחזק מבחינה צבאית, דימוי עצמי

כמוסרי, ביטחון מוגזם של הצבא, תפיסותיו בנוגע לאופי היריב, לכוונותיו, ליכולותיו וליכולתו של מנהיג לחוש הזדהות עם יריבו (Levy, 2013).

רגישותן של חברות דמוקרטיות לנפגעים והשלכותיה

במונחים הרווחים בספרות – casualty tolerance, casualty sensitivity and casualty shyness – הכוונה היא לנכונות הכללית של הציבור להמשיך ולתמוך במבצע צבאי אפילו כאשר המחיר האנושי עולה. בתאוריה, רגישות או סובלנות הציבור לנפגעים יכולה להיות אבסולוטית, גבוהה, בינונית, מוגבלת או לא קיימת. הטענה כי הציבור רגיש לנפגעים אומרת בפשטות כי הציבור רואה באופן שלילי נפגעים, ומעדיף פחות אם אפשר (Feaver, Gelpi and Reifler, 2009). רגישות לאבדות היא אחד הטיעונים המרכזיים העומדים בבסיסה של תיאורית השלום הדמוקרטי: דמוקרטיות רגישות יותר לאבדות ממדינות שאינן דמוקרטיות, ובשל כך נוטות פחות לצאת למלחמות (Croco, Huth and Valentino, 2010). בספרות העוסקת בכך יש שני הסברים עיקריים: הנורמטיבי – תהליכי הליברליזציה חוללו תמורות בנכונות הציבור להקרה, והציבו את קדושת החיים כערך עליון (Gentry, 2006); הרציונלי – אזרחי דמוקרטיות מונעים משיקולי עלות-תועלת, ושואפים למקסם את רווחת הפרט. לפיכך, עקב השלכותיהן ההרסניות של מלחמות, דמוקרטיות ישאפו להימנע מהן (Campbell and Morgan, 1991).

תופעת הרגישות לאבדות מוגדרת כנכונות נמוכה של החברה לספוג אבדות בפעילות צבאית. יש הסכמה רווחת בקרב חוקרי מדע המדינה כי התופעה היא מאפיין חברתי ותרבותי קבוע בדמוקרטיות מערביות מתום המלחמה הקרה, וכי היא מצויה במגמת עלייה עד כדי התנגדות מוחלטת לצאת לפעילות הכרוכה בנפגעים (Kummel and Leonard, 2005; Levy, 2012). יש הטוענים כי תופעה זו מכרסמת בחופש הפעולה של הצבא, מכיוון שהיא עשויה להניע מנהיגים לאמץ מדיניות של סלידה מאבדות, השואפת להגביל סיכון לכוחות הלוחמים ולעיתים עשויה להסלים עד כדי הקרבת יעילות מבצעית ואף הימנעות משימות בהן צפויים נפגעים (Luttwak, 1995). עדות לכך ניתן למצוא בדבריהם של ויליאם כהן, לשעבר מזכיר ההגנה האמריקני, והנרי שלטון, לשעבר מפקד הכוחות המזוינים של ארצות הברית, כי: "הלקח העליון שנלמד ממבצע 'כוח מאוחד' [1999] הוא ששלומם של אנשינו חייב להישאר בעדיפות ראשונה" (Record, 2000). כפועל יוצא, פעולה צבאית נחשבת למוצלחת

רק אם בוצעה ב"עלות" נמוכה של נפגעים או ללא נפגעים כלל (Mueller, 2024).

לנוכח כך הציג לוטוואק (Luttwak) במחצית שנות ה-90 של המאה ה-20 את רגישות החברה הפוסט-מודרנית לאבדות כנקודת התורפה של החברה המערבית בעידן המלחמה הפוסט-הרואית. לטענתו, מקורה של הרגישות בהתפתחויות דמוגרפיות, כלכליות, חברתיות ותרבותיות (Luttwak, 1994; Luttwak, 1995). לעומתו טוען מוסקוס כי הנכונות הפוחתת להקרבה מקורה בעובדה שהציבור סבור כי אין בני האליטות נושאים עימו באופן שווה בעול השירות הצבאי (Moskos, 1995). הסבר נוסף הוא התרחבות סיקורן התקשורתי של פעולות צבאיות, שהגביר את המודעות למחירן (Neuman, 1996). כמו כן, גם ניסיון העבר משפיע: המספר הנמוך של אבדות במבצעים צבאיים בעשורים האחרונים, לדוגמה מלחמת המפרץ הראשונה (1990), תרמו לציפייה כי גם בעתיד יהיה כך (Larson et.al, 1996). אי לכך, טוען לוטוואק, כדי שהצבא יוכל להגשים את תוכניותיו בעידן המלחמה הפוסט-הרואית, עליו להימנע במידת האפשר מאבדות לכוחותיו (Luttwak, 1995).

לטענת לוי שקיעת האיום הצבאי החיצוני, התבססותה של מדינת הרווחה והרחבתה ללא תלות בשירות הצבאי, עם התחזקות האתוס הניאו-ליברלי של "ממשלה קטנה" והתחזקותה של חברת השוק – כל אלה כרסמו בערך החברתי של השירות הצבאי והחלישו את מוטיוציית ההקרבה, בעיקר של המעמד הבינוני-גבוה. תהליכים אלה הביאו להתחזקות פעולה קולקטיבית של מיקוח אזרחים-מדינה, שתכליתו פיקוח על הפעילות הצבאית, הטלת הגבלות עליה והגברת התגמולים המתקבלים תמורת הקרבה צבאית או צמצום ההקרבה. בתהליך זה נשחק כושרה האוטונומי של המדינה לנהל מדיניות צבאית, כיוון שגיוס משאבים כרוך בהתניות מגבילות (לוי, 2008).

החל משנות ה-70 של המאה ה-20 גברה הרגישות לנפגעים בחברות דמוקרטיות, ושיחקה תפקיד מרכזי בהגבלת חופש הפעולה של המדינה בפריסת הכוחות המזוינים למשימות צבאיות (Merom, 2003). בעקבות תוצאות מלחמת וייטנאם גבר החשש בממשל האמריקני כי הציבור יתמוך בפעילויות צבאיות רק אם מחירן האנושי יהיה מינימלי. ההתנגדות הציבורית למלחמה השפיעה באופן ניכר על מחקרים בנושא תמיכה ציבורית בשימוש בכוח, כאשר החשוב שבהם הוא מחקרו של מולר, ולפיו תמיכה ציבורית במלחמה נשחקת כפונקציה של הצטברות מספר האבדות (Mueller, 1971). במרוצת השנים ניסו חוקרים שונים לפתח את התיאוריה של מולר, למשל גרטנר וסגורה (Gartner and Segura) שמצאו כי פילוח החיילים האמריקנים ההרוגים לפי קהילות מוצאם היה משתנה חשוב בתמיכה ציבורית

במלחמה (Gartner and Segura, 1997).

חותמה של "טראומת וייטנאם" ניכר שנים רבות לאחריה, ושורר אף כיום באמונתם של מקבלי ההחלטות בממשל האמריקני כי הציבור אינו מסוגל לשאת נפגעים (Palazzo, 2008). לתפיסה זו נמצא ביסוס מסוים במציאות: למשל לאחר מותם של 241 חיילי מרינס בפיגוע תופת בבירות (1983), חלה צניחה תלולה בשיעורי התמיכה הציבורית בהמשך השהייה בלבנון, שלבסוף אף הובילה לנסיגה משם (Dauber, 2001). דוגמה נוספת אפשר למצוא במחקרו של קלארבס, כמו גם במחקרם של קול ודסטלר, שמצאו כי הציבור האמריקני תמך באופן בלתי מסווג במעורבות האמריקנית בסומליה (1993) כל עוד מספר האבדות במהלכה היה נמוך. אלא שלאחר הקרב במוגדישו שבו נפלו 19 חיילים אמריקנים חל מהפך בדעת הקהל, שדרש לסגת מיידית מאדמת סומליה (Destler and Kull, 1999; Kalrevas, 2000).

בעשורים האחרונים ניתנת עדיפות להימנעות מנפגעים על פני שיקולים מבצעיים (Record, 2000). עדות מובהקת לכך היא דוקטרינת ויינברגר שפותחה כלקח מהזעזוע הציבורי שנגרם לאחר פיגוע התופת בבירות, ועסקה בשימור התמיכה הציבורית במלחמות "קטנות" (Dauber, 2001). לפי קספר ויינברגר (Weinberger), מי שחיה כמזכיר ההגנה האמריקני בין השנים 1981–1987, לסיום המעורבות הצבאית בלבנון היו השלכות ארוכות טווח על מעורבות עתידית בסכסוכים. בזכרונותיו ציין ויינברגר שלנפגעים יש השפעה משמעותית על התמיכה הציבורית בפעולות צבאיות, מה שהופך את דעת הקהל לשיקול קריטי במעורבות עתידית במשימות העשויות להיות כרוכות בנפגעים (Weinberger, 1990).

בנאומו מסוף נובמבר 1984 מנה ויינברגר שישה קריטריונים שצריכים להתקיים בסכסוך מסוים לפני שארצות הברית תשקול להתערב בו: 1. בעל אינטרס חיוני לארצות הברית ולבנות בריתה. 2. ההתערבות צריכה להיעשות בלב שלם, מתוך כוונה לנצח. 3. חייבים להיות יעדים מדיניים וצבאיים ברורים. 4. יש לבחון מחדש בכל עת את היחסים בין היעדים ובין הכוחות והאמצעים המוקצים להשגתם, ולעשות התאמות במידת הצורך. 5. ביטחון במידה סבירה בתמיכה של העם האמריקני והקונגרס בהתערבות זו. 6. הכנסת כוחות אמריקניים לסכסוך היא המוצא האחרון (Record, 2000). ויינברגר הגדיר תנאים אלה כ"מבחן התערבות", שלדעתו ימנע בעתיד מארצות הברית לשקוע בביצה נוספת. לפי דאובר (Dauber), ששת הקריטריונים מקורם בשאיפה לשמור על תמיכה ציבורית בתרחיש של מעורבות צבאית בעצימות נמוכה (Dauber, 2001). מאוחר יותר הוסיף גנרל קולין פאוול

(Powell), יו"ר המטות המשולבים במהלך מלחמת המפרץ, עיקרון נוסף: במקרה של התערבות אמריקנית - על המערכה להיות קצרה, חסכונית בנפגעים והכוח המוטל למערכה צריך להיות החלטי ומהמם (Powell, 1992).

בתחילת שנות ה-90 יושמה דוקטרינת וינברגר-פאוול (במהלך מלחמת המפרץ הראשונה, והשפיעה רבות על האסטרטגיה האמריקנית בעשור לאחר מכן) (Schoring, 2008). דוקטרינת וינברגר-פאוול יוצאת מנקודת הנחה כי סובלנות הציבור לאבדות היא מינימלית, ועל כן היא ממקמת את עיקרון שימור הכוח מעל הצלחת המשימה, תוך התפשרות על התוצאה המבצעת והאסטרטגית. למעשה, הדוקטרינה העניקה לסלידה מאבדות מעמד רשמי כשיקול בקביעת מדיניות ביטחון לאומי (Campbell, 1998). כדוגמה נוספת אפשר לציין את התערבות נאט"ו ארצות הברית בקוסובו (1999). גנרל וסלי קלארק שפיקד על כוחות נאט"ו במהלך המבצע, ציין כי למען שימור התמיכה הציבורית במלחמה הכרחי לנקוט ב"צעדים יוצאים מן הכלל כדי להימנע מאבדות" (Palazzo, 2008). בשל כך הטייסים האמריקנים הונחו לטוס בגובה 15 אלף רגל כדי לחמוק מאש מן הקרקע, ובשל כך נמנע לעיתים דיוק בפגיעותיהם (Cornish, 2003).

רגישות חברתית לאבדות עשויה שלא להימצא בדעת הקהל עצמה, אלא בתפיסתם של מקבלי ההחלטות. דוגמאות רבות לכך כי הן מנהיגים אזרחיים הן צבאיים נוטים להפריז בחוסר נכונותו של הציבור לאבדות בעוד במציאות, תחת תנאים מסוימים, הציבור דווקא עשוי להיות סובלני יותר לאבדות ממקבלי ההחלטות (Shindler, 2024). למשל מחקר שעשה אריק לרסון ב-1996 מצא כי הציבור האמריקני אינו רגיש לאבדות יותר משהיה במהלך מלחמת העולם השנייה (Larson, 1996). יתרה מכך, שוורץ במחקרו מצא כי במלחמות וייטנאם וקוריאה לא זו בלבד שהציבור האמריקני לא רצה לסגת, אלא אף תמך בהסלמת העימותים כדי לסיים במהירות ובהצלחה (Schwartz, 1994). אחרים הוסיפו שלמעשה תמיכתו של הציבור במלחמה מושפעת רבות מתמיכת האליטות - כאשר קיים קונצנזוס בקרבן בנוגע לתמיכה במלחמה - גם הציבור יתמוך בה, ולהפך (Kaplan, 2004; Berinsky, 2009).

תפיסת מקבלי ההחלטות את נכונותה של החברה הישראלית להקרבה במהלך שנות ה־90

כבר בעת כהונתו כרמטכ"ל, הצהיר רא"ל אהוד ברק כי: "היום, מעצם מטלות הביטחון השוטף וההתכוננות למלחמה, אופי העבודה בצבא כופה עלינו שחיקה גבוהה מאוד של האנשים. אי ההשלמה עם השחיקה הזו, קשורה בחלקה בהשתנות הציפיות מהחברה" (ברק, 1991). עוד טען כי: "החברה הישראלית עברה דרך ארוכה: קנאתנו בנורמליות שנהנים ממנה אחרים, עייפות מצטברת, ציניות ופיכחון. בצדם תקשורת מסחרית אגרסיבית וחודרנית, דה מיתזציה של המעשה הציוני [...] כל אלה יחדיו יוצרים רושם ולעיתים אך מציאות של רפיון" (ברק, 1993).

דברים ברוח דומה ביטא רא"ל אמנון ליפקין־שחק בעת כהונתו כרמטכ"ל: "במערבולת הרגשות שנקלעה אל תוכה החברה שלנו, בבלבול הגדול שהשתרר, מאבד צה"ל את מעמדו [...] הביקורת הנוקבת, שבאה מרצון לתקן, מאהבה, פינתה במידה רבה את מקומה לניכור. הקשר הבלתי אמצעי בין צה"ל לחברה האזרחית [...] הפך למעיק [...] הקיטוב, הנהנתנות, הסקטוריאליזם, האדישות, האופורטוניזם וה'מניפולטיזם' ניתבו עצמם אל לב הקונצנזוס, ושם, במרכז הזירה, מצאו שק אגרוף לחבטות... ההשתמטות משירות בצה"ל כבר איננה כתם על חיי המשתמט, והנתינה בהתנדבות, בהכרה, מתוך רצון לתרום, אינה זוכה בהערכה הראויה" (בן-אליעזר, 2012). גם מחליפו בתפקיד, רא"ל שאול מופז, הצהיר בהתייחסו לסוגיית המוטיווציה לשירות כי: "אם הייתה איזושהי ירידה במוטיבציה בשנים האחרונות, היא נבעה קודם כל ממה שהחברה שידרה ופחות ממה שקרה בצבא [...] החברה של היום היא מתירנית, יותר חומרנית, והצירוף של שני הדברים אלה, בתוספת יתר זהות אישית ופחות זהות חברתית-קיבוצית, פגמו במובן כזה או אחר במוטיבציה של האנשים" (ארז, 1998).

נוסף על כך, קצינים רבים בצה"ל ראו במאבק הציבורי ליציאת צה"ל מלבנון עדות לחולשת החברה הישראלית, שעשויה להוביל לדמורליזציה של החיילים ואף לתבוסה בשדה הקרב (בן-אליעזר, 2012). בין הבולטים שדיברו על "החברה העייפה" היה תא"ל ארז גרשטיין, שהתבטא בחריפות נגד פעילותם של הארגונים הקוראים לנסיגה חד צדדית מלבנון, כאשר כוונתו הייתה בעיקר לארגון ארבע אימהות (לימור, 1998). הוא אף טען כי ההפגנות עוזרות לחזבאללה. בהקשר לסוגיה טען מופז כי הסיבה לנסיגה היא חוסר יכולתה של החברה הישראלית לשלם את המחיר. "אין ספק כי חלה ארוזיה [שחיקה] מסוימת בתוך החברה בישראל, ביכולתה לשאת את

היקף הנפגעים ואת המצב של לחימה בצפון" (אברהמי, 1999).

תפיסה זו ביטאו גם בכירי הדרג המדיני באותה תקופה. אהוד ברק, שאז כבר כיהן בתפקיד ראש הממשלה, ואף הבטיח ערב בחירתו להסיג את צה"ל מלבנון, טען: "האימהות היו רוצות לראות את הטרגדיה בלבנון מסתיימת מיד, הפצע פתוח ומדמם והרגישות עצומה, אבל יחד עם זה – עם שחפץ בחיים מוכרח לדעת לעמוד על שלו, ולשדר בהתנהגותו את כושר העמידה הזה של אחיזה באינטרסים החיוניים שלו, וכדי לקיים את חירותו, עם ישראל מוכרח לדעת להילחם" (בנדר, גולן ורבין, 2000). בהתייחסו לסוגיה טען נשיא המדינה דאז, עזר וייצמן: "צריך למנוע מכל אחד ליילל בנושא לבנון [...] הפגיעה בנפש האומה מתחילה להיות מטרידה" (לימור, 2000). גם ליפקין-שחק, באותה תקופה שר התיירות, הצהיר כי כוח העמידה הישראלי נחלש (קמיר, 2000).

התפיסה שררה גם בקרב ראשי הממשלה בתחילת שנות ה-90. ענבר בספרו טוען כי מקבלי ההחלטות בתהליך הסכמי אוסלו, ובייחוד ראש הממשלה דאז, יצחק רבין, סבורים היו כי הציבור הישראלי איבד חלק מנחישותו ומכוח עמידתו. לפי ענבר, רבין ביטא פסימיות רבה בנוגע לכיוון שהחברה הישראלית נוטה אליו וביכולתו של צה"ל להתמודד עם אתגרי הביטחון העומדים בפני המדינה. בהזדמנויות פומביות שונות טען כי נכונותה של החברה לשלם מחיר כואב נשחקה במקצת, וכי הציבור בישראל מפונק ונבהל בקלות. כמו כן, רבין חשש כי אם תפרוץ מלחמה יתהווה לחץ ציבורי לסיימה במהרה ולמנוע מצה"ל את הזמן הדרוש לו להשגת יעדיו. איתן הבר, יועצו הקרוב, אף סבר כי ההערכה של החולשה ההולכת וגדלה בחברה הישראלית הייתה הגורם המרכזי בהערכתו האסטרטגית (ענבר, 2004). גם ראש הממשלה הנבחר ב-1996, בנימין נתניהו, סבור היה כי: "נוצרה שחיקה ברורה במוטיבציה לשרת בצה"ל וכרסום בחוסן הלאומי שלנו" (שביט, 1996).

תפיסת החברה הישראלית כרגישה לנפגעים והשפעתה על עיתוי היציאה למבצע "חומת מגן" ואופן ניהולו

בתחילת האנתפאדה השנייה תפסה ממשלת ברק את האלימות והמהומות כגרסה מורחבת של אירועי "מנהרת הכותל" בספטמבר 1996. בתקופה שבין 29 בספטמבר 2000 ל-29 במרס 2002 היה הדגש בפעילות כוחות הביטחון נגד ארגוני הטרור הגנתי (הנדל ושלום, 2010). הנחיית ברק לצה"ל בשלב זה הייתה להכיל את

העימות, והצבא ציית לה ככל שהדבר נגע להימנעות מפעילות התקפית הכרוכה בכניסה לשטחי הרשות. כתחליף לשימוש שנאסר עליו במרכיב אחד של הפעילות הצבאית – התמרון, החריף צה"ל במהירות את השימוש במרכיב השני – האש (הראל ויששכרוף, 2004).

על אף ההסלמה בתגובה והודעתו של ברק (פעמים מספר) על הפסקת השיחות עם הפלסטינים, בפועל נשמר העקרון הדוקטרינרי של "יש להילחם בטרור כאילו אין משא ומתן מדיני, ולנהל את המשא ומתן המדיני כאילו אין טרור". מלבד המגעים שנועדו לנסות ולהביא להפסקת אש, המשיכו צוותי המשא ומתן לקיים פגישות גלויות וחשאיות. המגעים המדיניים שהוביל ברק בעת שהטרור והאלימות ממשיכים להסלים עוררו ביקורת ציבורית על שהממשלה אינה מתמקדת בלחימה בטרור, וכי הצעדים שנעשים אינם מספיקים. את המחאה הובילו מנהיגי הימין שגיבשו את הסיסמה "תנו לצה"ל לנצח". זו נועדה להבהיר כי הצבא הוא הכלי שיכול למגר את הטרור לחלוטין ולא מאמצים דיפלומטיים מול הרשות הפלסטינית, שעלולים להוביל לוותירות נוספים (הנדל ושולם, 2010).

עד תום כהונתו (פברואר 2001) ניסה ברק להמשיך במשא ומתן המדיני ולמנוע מהפלסטינים הישגים מדיניים באמצעות אלימות, אך בד בבד התיר פעילות צבאית מרוסנת שתבטיח את הכלת העימות באופן שיאפשר מענה ביטחוני סביר לאזרחים – בלי לפגוע בסיכויי התהליך המדיני (בר-טל ואחרים, 2005). לפיכך לא נכנע ללחץ של סגן הרמטכ"ל אלוף משה (בוגי) יעלון, הרמטכ"ל רא"ל שאול מופז וראש חטיבת המחקר באמ"ן, אלוף עמוס גלעד, להכיר בערפאת כאויב (בן-עמי, 2004). לאחר הפיגוע במועדון הדולפינריום בתחילת יוני 2001 התכנס הקבינט בשנית ושוב לחצו יעלון, מופז וגלעד להכיר בערפאת כאויב. הצבא כבר היה מוכן עם תוכנית "שדה קוצים" ולחץ לצאת למתקפה, אך הדרג המדיני דבק בתפיסת הכלת העימות (Aronoff, 2014). לעומת קודמו בתפקיד, מדיניותו של אריאל שרון, שניצח את ברק בבחירות 2001, התאפיינה בקו ניצי בהרבה. תפיסותיו בנוגע להסכמי אוסלו היו פסימיות, והוא סבר כי ההסכם מחליש את עמדת ישראל ופוגע בה. בספטמבר 1993 הצהיר: "ראיתי והייתי במצבים מאוד קשים ומסוכנים, שלא הייתה בהם תקווה [...] תכנית זו לא טוביל לשלום, אלא רק לשפיכות דמים נוספת ולמלחמות נוספות. לפי כל ההערכות שלי, אני חושב שאני לא טועה: אנו הולכים לדרך שתוביל את היישוב היהודי בארץ למצבים קשים יותר" (כהן, 2007).

לפי דב ויסגלס, מנהל לשכתו של שרון, הוא הפנים היטב את עיקרי לקחיה של מלחמת

לבנון הראשונה: מהלך צבאי מתמשך צפוי להיכשל אם אין הוא נתמך בידי הציבור. לקח נוסף: הציבור הישראלי מתקשה להשלים עם קורבנות במלחמה אלא אם כן הובהר לו כי נכפתה עליו. שרון נהג לצטט אמירה של רפאל איתן (רפול): "עם ישראל מתגייס ולוחם רק כשהערבים כבר בשערי חיפה עם השיבריות בין השיניים". כמו כן, שרון לא רצה בחזית נוספת בצפון ועשה הכול כדי להימנע ממנה גם נוכח התגרריות חזבאללה. "אי-אפשר להילחם בשתי חזיתות [...] יש גבול למה שאפשר להעמיס על העם הזה" (ויסגלס, 2012). לטענת ויסגלס, מסקנת היסוד של שרון שבאה לידי ביטוי בעיקר במעשה ופחות באמירה, הייתה לנהוג בזהירות רבה בהפעלת הצבא במבצעים נרחבים או במלחמה (שם). לפיכך, למרות החופש היחסי שהעניק לצה"ל, הפעילות הצבאית נותרה מוגבלת בעיקרה וניכרה רתיעה מהפעלת כוחות קרקע בהיקף רחב. במקום זאת נעשה שימוש חסר תקדים בסיכולים ממוקדים של פעילי טרור ואנשי הדרג הפוליטי של ארגוני הטרור באמצעות כלי טיס, ירי צלפים ומארבים של יחידות מיוחדות (הראל ויששכרוף, 2004). בין השנים 2000–2004 ביצע צה"ל 423 סיכולים ממוקדים (שי, 2013). הרמטכ"ל דאז, מופז, העיד על חשיבותם של הסיכולים הממוקדים: "זה היה כלי מרכזי בארגז הכלים של צה"ל והשב"כ [...] בלעדיהם היינו משלמים בהרבה יותר הרוגים באינתיפאדה השנייה" (לוי, 2020).

בתגובה לרצח שר התיירות ח"כ רחבעם זאבי באמצע אוקטובר 2001 ניתנה פקודה לצה"ל לפשוט על ערים פלסטיניות ועל כפרים גדולים כדי לעצור מבוקשים שציין שב"כ, אבל גם אז עדיין לא היה אישור להיכנס למחנות הפליטים שנחשבו לקיני צרעות. מח"ט הנח"ל דאז, אל"ם יאיר גולן, קיבל אישור להיכנס לטולכרם אך לא להיכנס למחנה הפליטים. הוא סיפר שבתום המבצע כתב מכתב למפקד פיקוד מרכז, אלוף יצחק איתן, ובו קבל על העובדה שהכניסה לטולכרם לא השיגה את התוצאות המקוות מפני שהמבוקשים ברחו למחנה הפליטים, והצהיר על מוכנות חטיבתו להילחם במחנה הפליטים. גם מח"ט גולני, אל"ם משה (צ'יקו) תמיר, דרש מהרמטכ"ל בשלהי 2001, למעלה משנה לאחר תחילת הלחימה, שיתיר לגולני לתקוף במחנה הפליטים בג'נין – ונענה בסירוב (בוחבוט, 2012).

הססנותו של הפיקוד הבכיר מכניסה למחנות הפליטים נבעה, ראשית, מפני שחשש מהתנגדות חמושה קשה, שתוביל לאבדות כבדות בצדנו. קציני צה"ל ומומחים העריכו שלחימה במחנות הפליטים עלולה לעלות לכל הצדדים המעורבים במאות הרוגים ונפגעים. תחזיות קודרות אלה הופיעו בהערכות מודיעין, במשחקי מלחמה, במאמרים ובעיתונות. שנית, הדרג המדיני הבכיר וכמוהו צמרת צה"ל, קיוו עדיין

שאפשר יהיה להחזיר את השקט באמצעות משא ומתן. שלישית, חששם של מקבלי ההחלטות מהתגובה הבינלאומית שתגנה את הפרת הסכמי אוסלו על ידי ישראל (בן-ישי, 2012). למרות זאת הדור החדש של הקצינים לחץ על הצבא, שהיסס לשנות מדיניות זו. כך, החתירה לפעולה באה לעתים קרובות מלמטה, מיחידות השדה. מפקדי החטיבות והגדודים לחצו לפעילות התקפית וגילו יוזמה. הפשיטות הראשונות בקנה מידה גדול לטולכרם ולג'נין, לדוגמה, בוצעו ביוזמה מקומית וללא "ברכת הדרך" מהפיקוד הבכיר (שמיר, 2014).

לטענת יעלון, במהלך האנתפאדה השנייה: "החשש מנפגעים הפך למגבלה קשה בהפעלת הכוח של צה"ל" (ראיון אישי עם משה יעלון). בתחילת 2002 החלו לפעול לצד חמאס וגא"פ (ג'האד אסלאמי פלסטיני) קבוצות של התנזים בארגון הפגנות אלימות ובביצוע פיגועים של ממש, לרבות פיגועי התאבדות. בסיסי התנזים היו מחנות הפליטים, בעיקר בשכם ובג'נין. הדילמה שהעסיקה את המטכ"ל הייתה האם להישאר בהיערכות הגנתית או לאפשר כניסה מסיבית של כוחות לתוך מחנות הפליטים? מצד אחד היה מודיעין טוב שהצדיק פעולה כזאת, שכן התאפשר להגיע ישירות לחלק מיוזמי הפיגועים. מצד אחר היה סיכון גבוה בפעולה נוכח החיכוך הצפוי עם אוכלוסייה אזרחית צפופה ועוינת (ראיון אישי עם גיורא איילנד).

שר הביטחון דאז, בנימין (פואד) בן אליעזר, הסתייג מהרחבת הפעילות הצבאית וכמוהו גם הרמטכ"ל מופז – שלרוב נקט קו ניצי ביחס לטיפול בטרור הפלסטיני – כמו גם ראש אמ"ץ, אלוף דן הראל (דרוקר ושלח, 2005). אחדים מהאלופים במטכ"ל היו בוטים יותר בהתנגדותם. קציני מודיעין הזהירו מפני מאות הרוגים לצה"ל אם יכבוש את מחנות הפליטים, וכשהוצג תצלום אוויר של מחנה בגדה בפני חברי המטכ"ל פלט אחד מהם: "זה נראה נורא". קצין אחר תבע משר הביטחון: "שיירשם שהזהרתי אותך" (הראל ויששכרוף, 2012). ככלל, מחנות הפליטים נתפסו כ"חורים שחורים" שהצבא חושש להיכנס לתוכם, והם התפתחו כמובלעות אקסטרטוריאליות במערך השליטה הישראלי (ויצמן, 2008). לפי איתמר יער, ששימש סגן ראש המל"ל בין השנים 2002–2008, שררה רתיעה קשה בקרב הדרג הצבאי הבכיר מכניסה למחנות הפליטים (ראיון אישי עם איתמר יער). לעומת הפיקוד הבכיר, ראש הממשלה שרון דחף לכניסה למחנות הפליטים. מתחילת כהונתו במרס 2001 לעג בעקביות לצבא על חששו להיכנס אל מחנות הפליטים: "מה הבעיה עם בלאטה", היה אומר למופז, "למה אתם לא נכנסים?" (דרוקר ושלח, 2005).

לטענת וינר, לקחי הלחימה בסואץ במלחמת יום הכיפורים, בבירות ובערים נוספות

במלחמת לבנון הראשונה, הם שהרתיעו מכניסה לערים ולמרחבים בנויים צפופים, והחשש מנע פיתוח תו"ל לש"ב. בהשתלמות פיקודית שערך פיקוד המרכז בנושא של הפרות סדר בנוכחות אמל"ח אמר מח"ט בנימין דאז, אל"ם גל הירש, שאינו צופה שב־15 השנים הבאות ייכנס צה"ל לחימה בערים. תורת הלחימה בשטח בנוי הפכה למסמך תורתי מחייב רק ב־2004 – לאחר שפעילות הכוחות הטקטיים במחנות הפליטים ובערים השונות המחישה את היכולת להילחם ביעילות במרחבים בנויים (וינר, 2006).

בתחילת מרס 2002 יצאו חיילי גולני לפעולה בג'נין, וחיילי חטיבת הצנחנים והנח"ל לפעולה בשכם במסגרת מבצע "רוח סתיו". המבצע היה בבחינת ניסוי: מעין רצון של הדרג המדיני והדרג הצבאי הבכיר לבחון איך אפשר לפעול בנסיבות שבהן ערי הגדה מאכלסות קיני טרור, חגורות נפץ ומחבלים. "היו הרבה סימני שאלה לגבי הפעילות", מודה אורן אבמן, מג"ד 12 באותה תקופה. "לא הייתה תורת לחימה מסודרת לקרב בשטח בנוי, לא טכניקות, לא ידענות איך כובשים בדיוק מחנה פליטים [...] החשש מכניסה לתוך מעוזי המחבלים היה גדול, ובצבא דיברו בשקט על הצורך להכין שקים להרוגים" (גרינברג ואחיקם, 2012). לאחר הפיגוע בקפה מומנט ב־9 במרס 2002 הורה הרמטכ"ל מופז לחטיבת גולני להתכונן לכיבוש ראמאללה במבצע שקיבל את הכינוי "בקרוב אצלך". על הכוחות הוטלה מגבלה שלא להתקרב למוקטעה (אלמקאטעה) שכללה את מעונו של יאסר ערפאת ולכיכר מנארה בלב ראמאללה. ביקור גנרל אנתוני זיני בארץ והלחץ האמריקני קטעו את המבצע בראמאללה ובשאר שטחי A, והכוחות יצאו מן העיר (אבמן, 2013).

לטענת מופז "היו תכניות לחלק מהרעיונות שאני לא אישרתי אותן כי הרגשתי שהסיכון גובר על הסיכוי. לכן ביקשתי שישנו תכניות. אחת הדוגמאות הבולטות הייתה בקסבה של שכם. הצנחנים היו צריכים להיכנס והתכנית הראשונית הייתה להיכנס דרך הרחובות, הסמטאות. אני הערכתי שזה ממולכד ושזה לא מספיק בטוח מבחינת דרך הפעולה וביקשתי שישנו את התוכניות" (בוחבוט, 2014). מח"ט הצנחנים דאז, אל"ם אביב כוכבי, מצא פתרון יצירתי: בהשתלטותה של חטיבת הצנחנים על מחנה הפליטים בלאטה בשכם, נעשה שימוש בשיטת תנועה יצירתית, כדי להימנע מסיכון הלוחמים בהליכה בסמטאות הצפופות של בלאטה: שבירת פרצות בקירות פנימיים באמצעות פטישים כבדים ומסורי בטון, ומעבר דרכם (וייץ וסלעי, 2003). לטענת מופז: "פעולה זו הוכיחה את עצמה בצורה מאוד מוצלחת ומספר הנפגעים היה שם קטן מאוד. בדרך הזאת גם השגנו את המשימה וגם המחיר היה מינימלי". כמו כן,

במסגרת מבצע "רוח סתיו" פשטה חטיבת הנח"ל בהצלחה לא פחותה על מחנה אלמערני שליד ראמאללה, וגולני כיתרה את המוקטעה. אלא שפשיטות מוגבלות אלה לא הצליחו לספק טיפול שורש לבעיית המתאבדים (בוחבוט, 2014).

למבצע הזה הייתה בדיעבד משמעות רבה יותר מההישג הטקטי: הוא העניק ביטחון למקבלי ההחלטות שאפשר לפעול במחנות הפליטים ללא מספר רב של נפגעים לצה"ל (גרינברג ודוד, 2012). הפשיטות של גולני על מחנה הפליטים בג'נין ובו בזמן של חטיבת הצנחנים על מחנה הפליטים בלאטה בשכם בפברואר 2002, היו נקודת מפנה ושבירת המחסום הפסיכולוגי בקרב ההנהגה בכל הקשור לביצוע פעולות קרקעיות במחנות פליטים ובמרכזי הערים (ראיון אישי עם משה תמיר). לטענת אבמן הקרבות שהסתיימו במעט נפגעים יחסית לכוחותינו, בוודאי בהשוואה להערכות המוקדמות של עשרות נפגעים לכוחותינו – היו המרכיב המכריע בהחלטת הקברניטים לצאת למבצע "חומת מגן" (אבמן, 2013). הצלחתן של הפשיטות החזירה דפוס פעולה זה לסל הכלים של צה"ל. בהמשך, וכחלק מהגישה ההתקפית שצה"ל נקט בה, בוצעו פשיטות רבות נוספות לשטחי A (הירש ופינקל, 2018). ההצלחות אף הדריכו את פיקוד המרכז בתכנון ההתקפות על הקסבה של שכם ועל מחנה הפליטים ג'נין, לאחר שהתקבלה ההחלטה לצאת למבצע "חומת מגן" (ויצמן, 2008).

אלא שגם פשיטות מוגבלות אלה עוד לא הפיגו את החששות במטכ"ל לגמרי. מח"ט יהודה דאז, אל"ם נועם תיבון, סיפר: "אנחנו, חלק מהמח"טים בבט"ש ובסדיר היינו צריכים לשכנע שאנחנו יכולים לכבוש את מחנות הפליטים, לכבוש את הערים הפלסטיניות בלי מאות ואלפי הרוגים בצדנו, כפי שאיימו עלינו". "היה ביטחון מלמטה וחשש מלמעלה", סיכם אלוף עוזי מוסקוביץ' את אותה תקופה, במהלכה פיקד על חטיבת השריון 500. "חמש פעמים כבשתי את ג'נין עם החטיבה, אבל לא קיבלתי אישור להיכנס למחנה הפליטים". (בן-ישי, 2012). לטענת הראל "הרבה מאוד אלופים היו מודאגים מההוצאות. הם חששו שבקסבות ובמחנות הפליטים, בדרך אל מעבדות הנפץ ומשלחי המתאבדים מחכות מלכודות שצה"ל לא יידע איך לצאת מהן. מי שלחץ היו שרון והמג"דים" (גל, 2014). אל"ם משה (צ'יקו) תמיר, מח"ט גולני דאז, ציין כי לאחר המבצע המסובך של חטיבתו בטולכרם, "נשבר מחסום הרתיעה של הפיקוד הבכיר" (ראיון אישי עם משה תמיר). עם זאת שרון, למוד הניסיון המר ממלחמת לבנון הראשונה, ביקש גם את הלגיטימציה הפוליטית מהשמאל הישראלי לפני יציאה למבצע קרקעי רחב. זו הגיעה לאחר הפיגוע במלון "פארק" בנתניה,

שהיה הקשה ביותר בתולדות ישראל (בן-אליעזר, 2012).

יומיים לאחר הפיגוע גייס צה"ל 20 אלף חיילי מילואים ויצא למבצע "חומת מגן", שבמהלכו כבש מחדש את הערים ומחנות הפליטים באיו"ש תוך ארבעה שבועות. המוקטעה בראמאללה, שממנה פעלה הנהגת הרשות הפלסטינית, הושמה במצור כבר בראשית המבצע, ומשרדיה ברחבי הגדה הותקפו (פלדמן, 2002). הייתה זו הפעולה הנרחבת ביותר שנערכה בשטחי A מאז עברו לידי הרשות הפלסטינית במסגרת הסכמי אוסלו. המטרה המוצהרת של המבצע הייתה להרוס את תשתית הטרור בשטחים; את חוט השדרה הארגוני, את מאגרי הנשק, את מחסני התחמושת ואת בתי המלאכה והסדנאות שבהם הוכנו חומרי נפץ, חגורות נפץ והרקטות ששוגרו בתוך השטחים ואל תוך "הקו הירוק" (פלדמן, 2002). לפי גיורא איילנד "חומת מגן" היה אירוע מעצב שהשפעתו הביטחונית עד היום היא דרמטית (ראיון אישי עם גיורא איילנד). גם לטענת יאיר גולן, מח"ט הנח"ל באותה עת, "הלגיטימציה שלה זכינו מעם ישראל במרס 2002 לא דומה ללגיטימציה שהייתה באוקטובר 2000" (בן-ישי, 2012). לפי עמוס הראל, הפרשן הצבאי של עיתון הארץ, "הלחץ הציבורי גדל, הלחץ הפוליטי גדל, יותר ויותר אנשים סברו שרק כניסה קרקעית ומבצע ממושך יטפלו בבעיה" (גל, 2014).

מופז העיד כי בעקבות ההודעה על הפיגוע הבין כי הפעם נדרשת תגובה "מסוג אחר". בריאיון עימו תיאר את שיחתו עם שרון לאחר הפיגוע, ובמהלכה הסכימו כי מדובר באירוע קשה ביותר שישראל לא יכולה לעבור עליו לסדר היום. מופז אף העיד כי חש שהפיגוע סיפק לגיטימציה לפעולה הן מבחינת הציבור בישראל הן מבחינת דעת הקהל העולמית (בוחבוט, 2014).

החלטת הממשלה בליל 28/29 במרס 2002 קבעה: "ישראל תפעל להכריע את תשתית הטרור הפלסטיני על כל חלקיה ומרכיביה, ולשם כך תתקיים פעילות נרחבת עד השגת המטרה [...] הממשלה אישרה גיוס מילואים כנובע מהצורך המבצעי כדי לאפשר לצה"ל פעילות רציפה ולאורך זמן במוקדי הטרור" (סיבוני, 2010). בדיון בקבינט באותו היום דרש מופז חופש פעולה לחודשיים. נוכח דרישה זו חששו השרים ושרון מהסתבכות צבאית ממושכת. באותו דיון הסביר שרון שמבחינתו גיוס המילואים הוא כלי להגברת הלגיטימציה בציבור לכל צעד של הממשלה. זה הזמן לגייס מילואים, אמר, כדי שבציבור יבינו שאנחנו במצב מלחמה מלא. כשאמרו אנשי הצבא שיהיה אפשר להסתדר עם הסדירים בלבד, חזר והסביר שגיוס המילואים הוא הדרך הטובה ביותר לגרום לאזרחים להפנים את העובדה שישראל מצויה במצב

חירום (דרוקר ושלה, 2005). בתום הדיון אישר הקבינט את כל בקשות הצבא, לרבות גיוס מסיבי של חטיבות מילואים, השתלטות על כל שטחי A ושהייה בשטח לזמן ממושך (ראיון אישי עם איילנד).

בשיחה עם מפקדים ערב המבצע סקר מופז את מטרות המבצע ואת הנסיבות שהביאו להחלטה לצאת אליו. הוא חזר פעמים רבות על העובדה שהמבצע הוא מענה למתקפת הטרור שגבתה מחירים כבדים בשנתיים וחצי האחרונות. בדבריו חזר כמה וכמה פעמים שיתכנו אבדות, אולם זוהי מלחמת "אין ברירה" ו"מלחמה על הבית" (שנוולד, 2012). אלוף עמוס ידלן, מפקד המכללות הצבאיות דאז, תיאר: "מידת העוצמה של הפעילות שלנו הייתה מוגבלת לפי מידת הלגיטימציה שקיבלנו [...] מה אומרים האמריקאים [...] מה הציבור בישראל מוכן לסבול" (לורד, 2003). המבצע החל ב־29 במרס ברמאללה. צה"ל הטיל מצור על בניין המוקטעה, אך נמנע מלהיכנס פנימה ולפגוע בערפאת. הוא תפס את רוב הערים המרכזיות ביהודה ושומרון, לרבות שכם וטולכרם שנחשבו למרכזי טרור, אך נותרו עדיין שלושה מוקדי לחימה: המוקטעה ברמאללה, כנסיית המולד בבית לחם ומחנה הפליטים בג'נין (שי, 2009).

ההוגה הצבאי האוסטרלי מייקל איוונס (Evans) מתאר במאמרו כי במבצע צה"ל שילב לראשונה טכנולוגיה עילית, אמצעים וביצועים הלקוחים מעידן לוחמת המידע, הפעלת מל"טים לצד שימוש בדחפורי D-9 לניגוח בתים ולפילוס מיקוש ולפיצוץ מטעני צד, כדי לאפשר לכוחות הרגליים והמשוריינים תנועה חופשית ובטוחה יותר ברחובות וטיהור הבתים כמו במלחמת העולם השנייה (Evans, 2007). מג"ד 51 בגולני דאז, סא"ל אופק בוכריס, הגה שיטה שנועדה להגן על לוחמי הגדוד ולפיה דחפור נוגח בפינת בית ופוער חור, ולאחר מכן מגיעה אכזרית הפורקת את הלוחמים לבית כשהם מוגנים יחסית (הראל ויששכרוף, 2004).

מחנה הפליטים ג'נין והקסבה של שכם נחשבו בעיני צה"ל האזורים הקשים ביותר לכיבוש, וההכנות להשתלטות עליהם החלו זמן רב מראש. בג'נין הופעלו אמצעים שונים, שהעידו על אופייה של המלחמה החדשה המטשטשת את ההבדלים בין לוחם לאזרח. אחד מהם היה "נוהל שכן" – שיטה שבה צה"ל משתמש באוכלוסייה פלסטינית כ"מגן אנושי" במטרה להגן על חיי חייליו מפני ירי או מטענים. לעיתים בשעת מצור על בית מבוקש הוציאו כוחות צה"ל את אחד השכנים, ודרשו ממנו שידפוק בדלת ויחכה לפתיחתה. אם הייתה ממולכדת, או אם ירה המבוקש מביתו לעברה, היה הפלסטיני נפגע במקום חייל צה"ל (בן-אליעזר, 2012). שכם, מרכז

הטרור, הייתה העיר האחרונה שהכוחות נכנסו אליה, בשל חשש ממחיר כבד שתגבה לחימה בקסבה הסבוכה של העיר. לפי נמרוד אלוני, מפקד סיירת הצנחנים בזמן המבצע, לפני הכניסה למחנה הפליטים בלאטה בשכם שרר חשש עצום מאבדות כבדות. הפלסטינים ציפו להתקדמות ברחובות ודרך כבישים וסמטאות ונערכו בהתאם: מלכדו רחובות והקימו עמדות ממוגנות במבואות הסמטאות. אולם כוחות צה"ל נמנעו מהתקפה בקו ישר דרך הרחובות. בבלאטה פותחה התורה שניסחה מחדש את מרחב הלחימה: במקום לנוע בנתיבים המקובלים, חיילי צה"ל עברו בין הבתים דרך הקירות, וכך לא נחשפו לירי המחבלים שארבו להם בין המבנים (דרוקר ושלח, 2005). אלוני אף טוען שב"חומת מגן" הייתה התגברות על מכשול פסיכולוגי ששרר לפני המבצע בקרב מקבלי ההחלטות (בוחוט, 2012). עם סיום המבצע בבלאטה צלצל שר הביטחון בן אליעזר אישית למח"ט הצנחנים כוכבי, ובירך אותו על התוצאות המוצלחות. כוכבי התראיין לאמצעי התקשורת, וטען כי הנמר של מחנה הפליטים בלאטה התגלה כחתול (דרוקר ושלח, 2005).

אלוף יצחק איתן סיפר כי אחד האמצעים להבטיח את שלומם של הלוחמים היה השימוש בדחפורי D-9 שנעו בחוד הכוחות (דוכן, 2005). ב-9 באפריל 2002 נקלע כוח של חיילי מילואים למארב מחבלים באחת מחצרות מחנה הפליטים בג'נין. התקרית, שעלתה בחייהם של 13 חיילים, הניעה את מפקדי הצבא לשנות את שיטת הלחימה. בערבו של אותו יום החל צה"ל בהפעלה נרחבת של D-9, ששינו במובנים רבים את פני הקרב. הדחפורים, שהיו כמעט בלתי פגיעים לירי של הצלפים הפלסטינים ומטעני החבלה, פילסו דרך לכלי הרכב המשוריינים והרסו בשיטתיות את הבניינים שמהם נורתה אש כבדה לעבר החיילים. השימוש בהם במחנה הפליטים אולי גרם לנזק סביבתי ניכר, אך נראה שמנע מחיר כבד בחיי אדם. למעשה, הוא זירז את כניעתם של המתבצרים וקירב את קץ הלחימה (דרוקר ושלח, 2005).

ההשפעה התודעתית של התמרון היבשתי המוצלח באה לידי ביטוי בדברים שכתב הרמטכ"ל לשעבר יעלון: "למרות הפעולות הצבאיות שבוצעו בערים הפלסטיניות טרם מבצע 'חומת מגן', למחבלים עדיין הייתה תחושה שאזורי הקסבות, מחנות הפליטים והשכונות הצפופות בערים משמשים מקלט. הם העריכו שצה"ל לא יעז להשתלט על השטחים הבנויים בשל החשש ממחיר הפעולה בנפגעים. אבל בתוך ימים ספורים השתלטו כוחות צה"ל על הערים הפלסטיניות בפעולה מהירה ובמספר נפגעים קטן, למעט במחנה הפליטים בג'נין" (יעלון, 2008).

תפקידו המרכזי של התמרון היבשתי ברוב הערים הפלסטיניות ביו"ש ב"חומת מגן"

היה לנפץ את הפרדיגמה שניסה לקבע האויב, ולפיה אי אפשר לעקור את הטרור מהשורש ולהילחם בו ביעילות בדרכים צבאיות. הפריצה ללב הערים הפלסטיניות הייתה חשובה מבחינה טקטית, שכן היא אפשרה לגלות מחסני נשק ומעבדות לייצור אמצעי לחימה. אולם האפקט המשמעותי יותר של הכניסה הקרקעית נובע מהיותה נקודת מפנה תודעתית במאבק (הרפז, 2010; ראיון אישי עם יובל בזק). תפקיד נוסף של התמרון היבשתי במבצע היה הפגנת מחויבות עמוקה ומלאה למאבק ועלייה בלגיטימציה הפנימית. לדברי יעלון: "החברה הישראלית של השנים האחרונות, וכתוצאה מזה ההנהגה הישראלית, הרחיקה לכת בלא מעט מקרים שבהם לא אושרה פעילות שיש בה סיכון לטווח קצר [...] ההישג המשמעותי הראשון של המבצע בלט עוד לפני שנורתה הירייה הראשונה: ההתגייסות המלאה של מערך המילואים והתמיכה המלאה של העם בצבא" (יעלון, 2008). כעבור 24 ימים הגיע מבצע "חומת מגן" לסיומו המעשי, אחרי שכוחות צה"ל נסוגו מרוב הערים והעיירות שכבשו, אולם המשיכו לכתרן. בפועל הסתיימה הפעילות ב־10 במאי, עם תום המצור על כנסיית המולד בבית לחם והסרת המצור מעל המוקטעה (הראל ויששכרופ, 2004).

בה בעת לפעילות הנרחבת בגדה המערבית, המשיך צה"ל ביישום של ממד ההגנה הפעילה נגד הטרור ברצועת עזה, כולל פשיטות בחיפוש אחר מבוקשים ופעילי טרור, תקיפות אוויריות נגד יעדים של הרשות הפלסטינית וארגוני טרור ופעילות בט"ש. במטכ"ל גיבשו תוכנית בשם "מגן הבית", שנועדה להיות הגרסה המקבילה של "חומת מגן" עבור רצועת עזה, אולם הוחלט שלא להוציא אותה לפועל עקב החשש שהסיכון לחיילי צה"ל גבוה יותר מבגדה (סרן נ', 2014). הוערך כי מבצע קרקעי רחב ברצועה ייארך בין שישה לשבעה חודשים, ובמהלכו יהיו בין 200–300 הרוגים לצה"ל (Harel and Issacharoff, 2008).

דעת הקהל הישראלית במהלך אירועי "גאות ושפל"

לפרוץ אירועי "גאות ושפל" בשלהי ספטמבר 2000 הייתה השפעה מהממת על דעת הקהל הישראלית. בתחילת האירועים השתרשה בציבור היהודי בישראל התפיסה כי ערפאת יזם ותכנן את עימותי הדמים, ושמטרתו הייתה השגת ויתורים נוספים מצד ישראל; ומאחר ולה אין כוונה להיכנע לאלומות הפלסטינית, אין כל ברירה אלא להילחם (Wolsfeld, 2004). בשיח הישראלי נתפסו המהומות כניסיון אלים של ההנהגה הפלסטינית להשיג את מה שלא הצליחה להשיג בשולחן הדיונים. סקרי

דעת קהל שערך באותה תקופה מרכז תמי שטיינמץ למחקרי שלום מלמדים כי מרבית הציבור ראה באירועים הוכחה חותכת ש"הפרטנר לשלום", לכאורה, אינו מכיר בריבונות ישראל ואינו רוצה להגיע להסכם פשרה ולשלום. בשל כך העניק הציבור לגיטימציה גוברת לשימוש בכוח. כמו כן, חלה ירידה משמעותית במידת האמונה בסיכויים שתהליך אוסלו יוביל לסיום הסכסוך החיצוני, והתחזקה ההערכה השלילית בנוגע להתפתחות היחסים בין הציבור היהודי והערבי בישראל (מדד השלום, ספטמבר 2000).

בסקר שנערך מרכז תמי שטיינמץ שמונה חודשים לאחר פרוץ אירועי "גאות ושפל", בחודשים אפריל ומאי 2001¹, נמצא, כצפוי, שאירועי הטרור המתמשכים חוללו תפנית חדה ימינה בדעת הקהל בישראל בנושאים הקשורים לביטחון – שבאה לידי ביטוי, בין היתר, בהיבחרו של אריאל שרון לראשות הממשלה. עם זאת, על אף שדעת הקהל באביב 2001 התאפיינה בהערכה מחמירה יותר של כוונות הפלסטינים כלפי ישראל והערכה פסימית של הסיכויים לשלום, עדיין ניכרה דבקות בעמדות שיאפשרו פשרה ופיוס (אריאן, 2001). ממצאי סקר² שנערך שמונה חודשים לאחר מכן, בין 29 בינואר–27 בפברואר 2002 כבר היו הרבה פחות אופטימיים: נמצא כי התמיכה בתהליך אוסלו ירדה בראשית 2002 ל-35% וזאת מ-58% שנה קודם לכן. 68% מהנשאלים סברו שלא ניתן להגיע להסכם שלום עם הפלסטינים, בהשוואה ל-56% ב-2001. בד בבד נמצא כי מרבית הנשאלים (54%) מצדדים בפעולה צבאית מסיבית, ו-75% אחוזים סבורים כי יהיה בכך כדי למגר את אירועי הטרור (אריאן, 2002). ניתן להתרשם, אם כך, שככל שנמשכו אירועי האלימות וכפועל יוצא מכך חלה עלייה במספר הנפגעים, בשלה בקרב הציבור בישראל ההבנה כי אי אפשר לפתור את הסכסוך באמצעים דיפלומטיים – וחלה עלייה בצידוד הציבורי בשימוש בכוח.

התמיכה הציבורית בשימוש בכוח לא התפוגגה גם לאחר הנפגעים הראשונים בקרב חיילי צה"ל על רקע "חומת מגן". סקר מדד השלום באפריל 2002 מצא כי 90% מהנשאלים סבורים כי ההחלטה לצאת למבצע הייתה נכונה וכ-7% בלבד סברו אחרת. אפשר להסביר את הנתונים בעובדה שהיציאה למבצע הגיעה אחרי סדרה של פיגועים קטלניים, מה שהביא לתחושה שמדובר במלחמה על הבית והגשמה

1 המדגם התבצע בקרב אוכלוסייה יהודית בלבד.

2 המדגם התבצע בקרב אוכלוסייה יהודית בלבד.

של הסיסמה "תנו לצה"ל לנצח". התמיכה באה לידי ביטוי בהתייצבות נדירה של כ-98% אחוזים מחיילי המילואים במרבית היחידות, ובעלייה בשביעות הרצון בתפקודו של ראש הממשלה מ-35% בשיא תקופת הפיגועים ב-15 במרס ל-68% ב-1 במאי. גם כאשר היו חיילים שהביעו מורת רוח מפגיעה בפלסטינים חפים מפשע במהלך הפעילות הצבאית, הם הודו כי המשיכו למלא את הפקודות מאחר שחשו כי הם פועלים כדי למנוע פיגועים בעורף (לימור ושלח, 2005).

מעבר לצורך המבצעי, שירת הזימון ההמוני של אנשי המילואים את ביסוס ההסכמה הלאומית סביב הפעולה. כמו כן, אלרן במחקרו מצא כי הציבור הישראלי הפגין במהלך האנתפאדה השנייה רמה גבוהה של חוסן חברתי. גם בתקופות הקשות ביותר האמין הציבור ככלל כי יש לו היכולת לעמוד בפני מתקפת הטרור הקשה. במרבית המקרים שנבחנו הביע רובו של הציבור אופטימיות ואמונה כי העתיד יהיה טוב יותר – הן לפרט הן לכלל (אלרן, 2006). יתרה מכך, ממצאי מדד השלום לחודש יוני 2002 העלו כי כמו מבצע "חומת מגן" לפניו, גם מבצע "דרך נחושה" ביוני-יולי 2002 זכה לתמיכה רחבה בקרב הציבור היהודי, בידיעה ברורה שהמטרה היא נוכחות צבאית בערים הפלסטיניות לזמן ממושך, ולמרות שההערכה הרווחת היא שהשתלטות על הערים הפלסטיניות תהיה אפקטיבית בצמצום הטרור לפרק זמן קצר בלבד. 80% מהנשאלים הביעו תמיכה בכניסה לערים הפלסטיניות (מדד השלום לחודש יוני 2002).

סיכום

מטרתו של מאמר זה הייתה להצביע על הרתיעה מנפגעים ששררה בקרב בכירי הדרג המדיני והצבאי, והייתה שיקול משמעותי על עיתוי היציאה למבצע "חומת מגן" ב-2002 ועל אופן ניהולו. במהלך שנות ה-90 הלכה והעמיקה התפיסה בקרב מקבלי ההחלטות כי החברה בישראל אינה נכונה להקרבה כבעבר. תפיסה זו הביאה לכך שעם פרוץ אירועי "גאות ושפל" – חרף לגיטימציה פנימית גבוהה לשימוש בכוח – חתר צה"ל לדיכוי המהומות באופן מקומי, ונקט מדיניות תגובתית נגד התגברות פיגועי הטרור, בעיקר באמצעות סיכולים ממוקדים שנתפסו כאמצעי בעל סיכון מינימלי לכוחות. כניסה למחנות הפליטים, מהם יצאו רבים מהמפגעים, נדחתה שוב ושוב על ידי מקבלי ההחלטות הבכירים מחשש שתהיה כרוכה בנפגעים רבים לכוחות. בה בעת נמשכו בתחילת העימות מאמצי ההידברות, כפי שבא לידי

ביטוי בשיחות טאבה ב־2001 וב"מפת הדרכים" ב־2002, מתוך רצון להותיר פתח לחידוש עתידי של תהליך מדיני עם הרשות הפלסטינית.

מקבלי ההחלטות דבקו במדיניות זו על אף שסקרי דעת קהל במשך התקופה הנדונה מצביעים על התפכחות הציבור הישראלי מהסיכויים לשלום, בד בבד עם עלייה חדה בתפיסת האיום והנכונות לשימוש בכוח. בשל כך אפשר להסיק שמקבלי ההחלטות לקו בהערכת חסר ביחס לנכונותה של החברה הישראלית להקרבה, ועיצבו את מדיניותם ביחס לטרור הפלסטיני לאורו של עיוות תפיסה זה. רק לאחר הפיגועים הקשים במרס 2002, ובשיאם הפיגוע במלון "פארק", ניתן האות ליציאה למבצע שזכה לקונצנזוס מקיר לקיר. פיגועי מרס 2002 סיפקו את ההצדקה שנדרשה ליציאה למבצע, מכיוון שהמחישו את העלייה באיום הנשקף לישראל מהטרור. אולם גם במהלך המבצע החשש כי נפגעים רבים לכוחות צה"ל יובילו לירידה בלגיטימציה המשיך לקנן בקרב מקבלי ההחלטות, וננקטו דרכי פעולה לצמצם את מספר הנפגעים בקרב החיילים, כמו שימוש רחב בדחפורים ומעבר בין קירות במחנות הפליטים כדי להגן על הכוחות. בה בעת החלה בניית גדר ההפרדה, שאכן הובילה בסופו של דבר לצמצום מהותי בפיגועים בשטח ישראל.

חשיבותו ותרומתו של מאמר זה לספרות המחקרית טמונות בכך שבעוד מחקרים קודמים הצביעו שעשוי להיות פער בין תפיסתם של מקבלי ההחלטות בונגע לרגישות החברה לנפגעים ובין דעת הקהל בפועל, הקשר בין עיוות תפיסה אפשרי זה לעיצוב אופן ההתמודדות עם איומים אסטרטגיים טרם זכה להתייחסות מספקת בספרות העוסקת בלימודי ביטחון ואסטרטגיה. כמו כן, בעוד מרבית התפיסות ועיוותי התפיסה המוזכרים בספרות המחקרית כבעלי השפעה על מדיניות חוץ עוסקים בתפיסות וכוונות היריב, מאמר זה מצביע על כך שהערכת נכונות החברה מבית להקרבה אף היא עשויה להיות מרכיב תפיסתי המעצב מדיניות חוץ.

ביבליוגרפיה

- אבמן, א' (2013). הלחימה בטרור הפלסטיני: הכרעת טרור המתאבדים – זרקור מס' 42. תל-אביב: צה"ל, אגף המבצעים, חטיבת התורה וההדרכה, מחלקת היסטוריה.
- אלרן, מ' (2006). חוסן לאומי בישראל: השפעות האינתיפאדה השנייה על החברה הישראלית. תל-אביב: אוניברסיטת תל-אביב, מרכז יפה למחקרים אסטרטגיים.
- עדית אברהמי. ההפגנות בארץ מאיימות על חיי, מעריב (3 במרץ 1999), ע' 4.
- ארז, י', קצינים צריכים להיות מעורבים במו"מ המדיני. לא להביע דעות פוליטיות, מעריב – מוסף ראש השנה (20 בספטמבר 1998), עמ' 2-6, 54-55.
- אריאן, א' (2002), התזוזה ימינה, עדכן אסטרטגי, 5 (1), עמ' 19-24.
- אריאן, א' (2001). דעת קהל בנושאי ביטחון: השפעתה של האינתיפאדה 2000-2001, עדכן אסטרטגי, 4 (2), עמ' 9-13.
- בוחבוט, א', הצלחנו לעצור את טרור המתאבדים בישראל, וואלה חדשות, (14 באפריל 2014), זמין ב: <https://news.walla.co.il/item/2737694>
- בוחבוט, א', עשור לחומת מגן: הטרור חי בתחושה ששכם לא תיפול, וואלה חדשות, (31 במרץ 2012), זמין ב: <https://news.walla.co.il/item/2521105>
- בנדר, א', י' גולן וא' רבין, ברק: עם ישראל צריך לדעת להילחם", מעריב (15 בפברואר 2000), ע' 2.
- בן-אליעזר, א' (2012). מלחמותיה החדשות של ישראל: הסבר סוציולוגי-היסטורי. תל-אביב: אוניברסיטת תל-אביב.
- בן-ישי, ר', עשור לחומת מגן, Ynet (30 במרץ 2012), זמין ב: www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4208073,00.html
- בן-עמי, ש' (2004). חזית ללא עורף: מסע אל גבולות תהליך השלום. תל-אביב: משכל.
- בר-טל, ד', י' בר-סימן-טוב, א' לביא וק' מיכאל. (2005). העימות האלים הישראלי-פלסטיני 2004-2000: המעבר מיישוב סכסוך לניהול סכסוך. ירושלים: מכון ירושלים לחקר ישראל.

ברק, א', חוסן נפשי הוא הנשק שלנו. ידיעות אחרונות (25 באפריל 1993), עמ' 4-6.

ברק, א', להילחם רק עם קונסנזוס. ידיעות אחרונות (4 באפריל 1991), ע' 9.

גורדון, ש' (2002). ישראל נגד הטרור: הערכת מצב לאומית. מודיעין: הוצאת אפי מלצר בע"מ.

גל, ש', האם ניתן ליישם את מודל "חומת מגן" ברצועה? 12N (18 ביולי 2014), זמין ב: <https://www.mako.co.il/news-military/security/Article-586ccc5afda4741004.htm>

גרינברג, ח' ומ' ד' אחיקם, כעבור עשור: בחזרה לסמטת המוות בג'נין, nrg – מוסף שבת (31 במרס 2012), זמין ב: <https://www.makorishon.co.il/nrg/online/1/ART2/351/645.html>

דוקן, ד'. (2015). חדירת רעיונות פוסט-מודרניים לערכי הלחימה בכלל וזו של המרחב האורבני בפרט. חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה, רמת: גן: אוניברסיטת בר-אילן, המחלקה למדע המדינה.

דרוקר, ר' וע' שלח. (2005). בומרנג: כישלון המנהיגות באינתיפאדה השנייה. ירושלים: כתר.

הירש, א' ומ' פינקל. (2018). הפשיטה היבשתית – תפקידה באסטרטגיה ובבניין הכוח למלחמה, בין הקטבים, 16-17, ע' 186.

הנדל, י' וז' שלום. (2010). 'תנו לצה"ל לנצח' – הסיסמה שהגשימה את עצמה. תל אביב: ידיעות אחרונות, ספרי חמד.

הראל, ע' וא' יששכרופ, בצה"ל מזהירים מהחרפת העימותים: האינתיפאדה השלישית בדרך?, הארץ (30 במרס 2012), זמין ב: <http://www.haaretz.co.il/magazine/L.1675277>

הראל, ע' וא' יששכרופ, (2004). המלחמה השביעית: איך ניצחנו ולמה הפסדנו במלחמה עם הפלסטינים. תל-אביב: משכל.

הרפז, א' (2010). תפקידיו החדשים של התמרון היבשתי, מערכות, 16-25, 431.

וייץ, ג' ואורי ס', הביצועיסטים, ידיעות אחרונות (10 באוקטובר 2003), 33-34, 88.

וינר, א' (2006). ממבוכה להתפכחות: התפתחות תורת הלחימה ומודל הלחימה נגד כוחות בלתי סדירים 1996-2004, מערכות, 409-410, 4-19.

- ויסגלס, ד' (2012). אריק שרון – ראש ממשלה: מבט אישי. תל-אביב: ידיעות אחרונות, ספרי חמד.
- ויצמן, א' (2008). ללכת דרך קירות, מטעם, 15, 60-86.
- יעלון, מ' (2008). דרך ארוכה – קצרה. תל-אביב: ידיעות אחרונות, ספרי חמד.
- כהן, א' (2007). מערכת אמונותיו של אריאל שרון כלפי הבעיה הפלשתינאית, 1973-2005. חיבור לשם קבלת תואר מוסמך. רמת-גן: אוניברסיטת בר-אילן, המחלקה למדע המדינה.
- לוי, י' (2008). כיצד דמוקרטיזציה מחוללת לוחמנות – מלחמת לבנון השנייה. פוליטיקה, 17, 111-129.
- לוי, א', אחרי 20 שנה: המהומות, הפיגועים הקשים, המגעים שכשלו וההחמצה הגדולה שהייתה יכולה לשנות את התמונה, מעריב (27 בספטמבר 2020), זמין ב: <https://www.maariv.co.il/news/military/Article-792221>
- לורד, א', הרמה הרצויה של הטרור, מקור ראשון (3 באוקטובר 2003).
- לימור, י', הנשיא ויצמן: "צריך למנוע מכל אחד ליילל בנושא לבנון, מעריב (15 בפברואר 2000), 3.
- לימור, י', אני מסכן את החיים שלי. מותר לי לתקוף את אלה שהופכים את הסיכון מוחשי, מעריב – מוסף שבת (12 ביוני 1998), 8.
- לימור, י' וא' סבן, לא רצינו להיגרר להסלמה ולשחק לידי חזבאללה, מעריב – עצמאות 52 (9 במאי 2000), 35.
- סיבוני, ג' (2010). הבסת טרור המתאבדים ביהודה ושומרון 2002-2005, צבא ואסטרטגיה, 2 (2), 95-104.
- סרן ל'. עם הגב לחומת מגן: האינתיפאדה השנייה – כך ניצחה ישראל באיו"ש והפסידה בעזה, מערכות, 457, 20-26.
- ענבר, א'. (2004). רבין והביטחון הלאומי של ישראל. תל-אביב: משרד הביטחון.
- פלדמן, ש' (2002). ניהול הסכסוך עם הפלסטינים: האופציות האסטרטגיות של ישראל, עדכן אסטרטגי, 5 (1), 3-9.
- קמיר, א', כן, בהחלט נחלש כוח העמידה שלנו, מעריב (18 בפברואר 2000), 4-5, 22.

רוזנר ט', "בג"ץ קבע: בלי מגן אנושי בשטחים", Ynet (6 באוקטובר 2005), זמין ב:
<https://www.ynet.co.il/articles,0,7340/L.3151538,00-html>

שביט, א', מזרח תיכון חדש? איזה רעיון משעשע, הארץ (22 בנובמבר 1996), 20.

שי, נ' (2013). מלחמדיה: ישראל, העולם והקרב על התודעה. תל-אביב: ידיעות אחרונות, ספרי חמד.

שמיר, א' (2014). פיקוד משימה: מהותה והתפתחותה של תפיסת הפיקוד המבוזר. בן-שמן: מודן, מערכות.

שנוולד, א'. (2012). אמונה וביטחון לאומי – מבצע "חומת מגן" כנקודת מפנה ב"קרב על הרוח". מודיעין: ישיבת ההסדר "מאיר הראל".

ספרים ומאמרים באנגלית

Allison, G. T. (1971). *Essence of Decision: Explaining the Cuban Missile Crisis*. Boston: Little, Brown.

Aronoff, Y. S. (2014). *The Political Psychology of Israeli Prime Ministers: When Hard-Liners opt for Peace*. Cambridge: Cambridge University Press.

Berinsky, A. J. (2009). *In Time of War: Understanding American Public Opinion from World War II to Iraq*. Chicago: University of Chicago Press.

Broockman, D. E. and C. Skovron. (2018). Bias in Perceptions of Public Opinion among Political Elites. *American Political Science Review* 112 (3): 542-563.

Campbell, K. J. (1998). Once Burned, Twice Cautious: Explaining the Weinberger-Powell Doctrine. *Armed Forces and Society*, 24 (3): 357-374.

Campbell, S. H. and C. T. Morgan. (1991). Domestic Structure, Decisional Constraints and War. *Journal of Conflict Resolution*, 35 (2): 212-244.

Cornish, P. (2003). Myth and Reality: US and UK Approaches to Casualty Aversion and Force Protection. *Defense Studies*, 3 (2): 121-128.

Croco, S. E., P. K. Huth and B. Valentino. (2010). Bear any Burden? How Democracies Minimize the Cost of War. *The Journal of Politics*, 72 (2): 528-544.

Dauber, C. (2001). Implications of the Weinberger Doctrine for American Military Intervention in a Post-desert Storm Age. *Contemporary Security Policy*, 22 (3): 66-90.

Destler, I. M. and S. Kull. (1999). *Misreading the Public Mood: The Myth of a New Isolationism*. Washington, D.C.: Brookings Institution Press.

Evans, M. (2007). *City Without Joy: Urban Military Operations into the 21st Century*. Weston, New South Wales: Australian Defense College

Feaver, P. D., C. Gelpi and J. Reifler. (2009). *Paying the Human Cost of War: American Public Opinion and Casualties in Military Conflicts*. Princeton: Princeton University Press.

Gartner, S. S. and G. M. Segura. (1997). All Politics Are Local: Local Losses and Individual Attitudes toward the Vietnam War. *Journal of Conflict Resolution*, 41 (5): 669-694.

Gentry, J. A. (2006). Norms and Military Power: Nato's War Against Yugoslavia. *Security Studies*, 15 (2): 187-224.

Jervis, R. (1976). *Perception and Misperception in International Politics*. Princeton: Princeton University Press.

Jervis, R. (1988). War and Misperception. *Journal of Interdisciplinary History*, 18 (4),

Kaplan, Lawrence F. "Tolerating Casualties from the Top Down", *The Washington Post* (6 April 2004).

Kummel, G. and N. Leonhard. (2005). Casualties and Civil-Military Relations: The German Polity between Learning and Indifference. *Armed Forces & Society*, 31 (4): 513-536.

Larson, E.. (1996). *Casualties and Consensus: The Historical Role of Casualties in Domestic Support of U.S Military Operations*. Santa Monica, CA: RAND.

Larson, E. V., C. Moskos, H. M. Sapolsky and J. Shapiro. (1996). Casualties and the Will to Win. *Parameters*, 26 (4): 136-139.

Lebow, R. N. (1981). *Between Peace and War: The Nature of International Crisis*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Levy, J. S. (2013). Psychology and Foreign Policy Decision-Making. In: L. Huddy, D. O. Sears, and J. S. Levy (eds.), *The Oxford Handbook of Political Psychology*. Oxford: Oxford University Press.

Levy, J. S. (1983). Misperception and the Causes of War: Theoretical Linkages and Analytical Problems, *World Politics*, 36 (1),

Levy, Y. (2012). *Israel's Death Hierarchy: Casualty Aversion in a Militarized Democracy*. New York: New York University Press.

Luttwak, E. N. (1995). "Toward Post-Heroic Warfare", *Foreign Affairs*. 74 (3): 109-122.

Luttwak, E. N. (1994). Where Are the Great Powers? At Home with the Kids. *Foreign Affairs*, 73 (4): 23-28.

Mercer. J. (2005). Rationality and Psychology in International Politics. *International Organization*, 59 (1),

Merom, G. (2003). *How Democracies Lose Small Wars: State, Society and the Failures of France in Algeria, Israel in Lebanon and the United States in Vietnam*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Mildenberger M. and D. Tingley. (2019). Beliefs about Climate Beliefs: The Importance of Second-Order Opinions for Climate Politics. *British Journal of Political Science*, 49(4): 1279-1307.

Moskos, Charles. "Grave Decision: When Americans Accept Casualties", *Chicago Tribune* (December 12, 1995), Available at:
http://articles.chicagotribune.com/1995-12-12/news/9512120112_1_casualties-gulf-war-american-deaths

Mueller, J. (2024). Return to U.S. casualty aversion: The 9/11 wars as aberrations.

Cato Institute.

Mueller, J. E. (1971). Trends in Popular Support for the Wars in Korea and Vietnam. *American Political Science Review*, 65 (2): 358-375.

Neuman, J. (1996). *Lights, Camera, War: is Media Technology Driving International Politics?* New York: St. Martin's.

Palazzo, A. (2008). No Casualties Please, We're Soldiers. *Australian Army Journal*, v (3): 65-78. Powell, C. L. (1992). U.S. Force: Challenges Ahead. *Foreign Affairs*, 72, 32-45.

Record, J. (2000). *Failed States and Casualty Phobia: Implications for Force Structure and Technology Choices*. Alabama: Air War College, Center for Strategy and Technology, Maxwell Air Force Base.

Schoring, N. (2008). *Casualty Aversion in Democratic Security Provision: Procurement and the Defense Industrial Base*. In: M. Evangelista, H. Muller and N. Schoring (eds.), *Democracy and Security: Preferences, Norms and Policy-Making* (14-35), New York, NY: Routledge.

Schwartz, B. C. (1994). *Casualties, Public Opinion and U.S. Military Intervention: Implications for U.S. Regional Deterrence Strategies*. Santa Monica, CA: RAND.

Shindler, A. (2024). *The Specter of the Casualty: Elite Misreading of British Public Perceptions of the Soldier 2001–2014*. *Armed Forces & Society*: 1-24.

Weinberger, C. W. (1990). *Fighting for Peace: 7 Critical Years at the Pentagon*. New York: Warner Books

Wolsfeld, G. (2004). *Media and the Path to Peace*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

ראיונות

ראיון אישי עם איתמר יער, סגן ראש המועצה לביטחון לאומי בתקופת האינתיפאדה השנייה.

ראיון אישי עם האלוף (מיל") גיורא איילנד, ראש המועצה לביטחון לאומי בתקופת האינתיפאדה השנייה.

ראיון אישי עם תא"ל (מיל") יובל בזק, מפקד חטיבה מרחבית שומרון באוגדת איו"ש בתקופת האינתיפאדה השנייה.

ראיון אישי עם רא"ל (מיל") משה יעלון, סגן הרמטכ"ל והרמטכ"ל בתקופת האינתיפאדה השנייה.

ראיון אישי עם תא"ל (מיל") משה תמיר, מפקד חטיבת גולני בזמן האינתיפאדה השנייה.

סקרים

מרכז תמי שטינמץ למחקרי שלום (2003). מדד אוסלו, 1996-2003. זמין ב:

<http://www.tau.ac.il/peace/>

מרכז תמי שטינמץ למחקרי שלום. (ספטמבר 2000). מדד השלום לחודש ספטמבר 2000. זמין ב:

http://www.peaceindex.org/files/peaceindex2000_9_6.pdf

מרכז תמי שטינמץ למחקרי שלום. (אפריל 2002). מדד השלום לחודש אפריל 2002. זמין ב:

http://www.peaceindex.org/files/peaceindex2002_4_6.pdf

מרכז תמי שטינמץ למחקרי שלום. (יוני 2002). מדד השלום לחודש יוני 2002. זמין ב:

<http://www.peaceindex.org/indexMonth.aspx?num&98=monthname%=D7%99%D7%95%D7%A0%D7%99>